

Fâtır Suresi 10. Âyeti Bağlamında Tevhid Sözü İle Sâlih Amel İlişkisi Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Doç. Dr. Hasan KESKİN*

Özet

Fâtır suresi 10. ayetinde geçen "O'na güzel sözler yükselir. Sâlih amelî, hoş-güzel söz yükseltir"/ Hoş-güzel sözleri salih amel yükseltir" anlamındaki kısım müfessirler tarafından değişik açılardan yorumlanmaktadır. Biz de bu makalemizde söz konusu kısmı farklı bir açıdan inceledik.

Anahtar Kelimeler: Fâtır suresi 10, el-Kelimü't-tayyib, Salih amel

Abstract

The part of the tenth verse of Surah Fatir meaning "Good words ascend to Him/good words elevates good deeds/ good deeds elevates those words" is interpreted by commentators from different angles. In this article, we examined this matter from various angles.

Key Words: Surah Fatir 10, the good word, good deed

Giriş

Bu makalenin amacı, ilk dönemden itibaren süregelen iman-amel ilişkisi etrafındaki tartışmalara girmek değil, bir Kur'an ayetinde net bir şekilde ortaya konan ve bize göre bitirilemeyen tartışmalara ışık tutan konuyu, ayet bağlamında ele alarak gözden kaçan bazı hususlara dikkat çekmektir. Sözüünü ettiğimiz ayet Fâtır suresi 10. Ayetidir. Ayetin lafız ve meali şöyledir:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يُبُورُ

"İzzet isteyen kimse bilsin ki, izzet, bütünüyle Allah'ındır. O'na güzel sözler yükselir. O güzel sözler de sâlih amelî yükseltir / Hoş-

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi
(keskin@cumhuriyet.edu.tr)

güzel sözleri salih amel yükseltir. (ileyhi yasadü'l-kelimü't-tayyibü ve'l-amelü's-sâlihü yerfe'uhü). Kötülükleri tasarlayıp düzenleyenler ise; onlar için şiddetli bir azap vardır. Onların tasarladıkları boşa çıkıp bozulur."

Mekke Döneminin ortalarında (altıncı veya yedinci yılında) inmiş olan Fâtır suresi¹nin bu ayetinden önceki ayetlerinde inkâr edenler için şiddetli bir azabın, iman edip salih amel işleyenler için de bağışlanma ve büyük bir mükâfatın olacağı belirtilerek, inkâr edenler ile iman edip salih amel işleyenlerin âkibeti bildirilmiş, ilk Müslümanların yaşadığı toplumdaki iyilik ve güzelliklerin adamı olan bir avuç Müslümanın yanında kötülükleri alışkanlık haline getirmiş olanların karşılaştırması yapılmıştır.² Bizim ele alacağımız ayette ise öncelikle izzetin kaynağının Allah olduğu belirtilmiş, daha sonra güzel sözün Allah'a yükseleceği ve güzel bir işi de yücelteceği (ya da farklı bir yaklaşımla sâlih amelin güzel sözü yükselteceği) ifade edilmiş, hemen akabinde de kötülük planları yapanların kendi kazdıkları kuyuya düşeceklerine vurgu yapılmıştır. Bizim ayette üzerinde duracağımız kısım *O'na güzel sözler yükselir, o sözler de yararlı işi yüceltir/o sözleri de yararlı iş yüceltir. (ileyhi yasadü'l-kelimü't-tayyibü ve'l-amelü's-sâlihü yerfe'uhü* mealindeki cümledir. Biz ayetin bu bölümünden hareketle bazı değerlendirmelerde bulunacağız.

Semantik Tahlil

Başlığımızla ilgili olarak ele alacağımız ayetin sözünü ettiğimiz kısmında *sa-a-d* (ayette geçtiği form: *yas-a-dü*) ve *re-fe-a* (ayette geçtiği form: *yer-fe-u*) kökleri ile *el-kelimü't-tayyib*, ve *el-amelü's-sâlih* kavramları öne çıkmaktadır. Önce bu kavramları kısaca açıklayarak, üzerinde durduğumuz ayette nasıl bir anlam ifade ettiklerini açıklamaya çalışalım.

Sa-a-d Kökü ve Ayetteki Kullanımı

Sözlüklerde, *yüksek olmak, yükselmek, yukarı çıkmak, bir şeye, dağ, merdiven vs. ye çıkmak, tırmanmak anlamlarına gelen sa-*

¹ Duman, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2006, I,341.

² Fâtır suresi 7. ve 8. ayetlerin meali şöyledir: "İnkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. İman edip salih amel işleyenler için de bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. Ya kötü ameli kendisine allanmış pullanmış da onu güzel görmüş olan kimse de mi (iman edip salih amel işleyenler gibi olacak)? Şüphe yok ki Allah dilediğini şaşırır, dilediğini de doğru yola çıkarır. O halde canın onlara karşı hasretlerle (üzüntülerle) sıkılıp gitmesin. Çünkü Allah, onların bütün yaptıklarını bilir."

a-d³ kökü (sa-i-de- yas-a-dü- su-û-d, sa-a-d)⁴ çeşitli formlarıyla Kur'an'da yükselme (yasadü)⁵, dağa tırmanmak/tusidüne (uhud günü)⁶, göğe tırmanmak (yassa'adü)⁷, sarp ve yorucu azap (azâben saaden)⁸, azap yokuşu (saûd)⁹, kuru toprak (saîden)¹⁰ gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹¹ Kelimede zorlu bir tırmanış manasının olduğu açıktır. Şöyle ki: Teyemmüm sembolik bir temizlik aracı olarak kullanılsa da, çoraklık ve verimsizlik sebebi olduğu için kuru toprakta da insan için bir zorluk vardır. Konumuz olan ayette güzel sözlerin Allah'a yükselmesi anlatılırken bu kelimenin özellikle seçilmiş olması, dilin ucuyla, yüzeysel ve bilinçsiz bir şekilde söylenen bir sözden ziyade; içselleştirilerek, bilinçli bir şekilde söylenen bir söz olduğunu vurgulamak için olsa gerektir. Buna göre Allah'ın katına yükselecek güzel sözde, insanın emeği olmalıdır. Yani insan o sözü sahiplenmeli, o sözün gereğini yerine getirmeli ya da sözün gereğini yerine getirme kararlılığı içerisinde o sözü söylemelidir. Zaten *sâlih ameale* vurgu yapan ayetin devamı da bunu teyid etmektedir.

Re-fe-a Kökü ve Ayetteki Kullanımı

Sözlüklerde, kaldırmak, yukarı çıkarmak, yükseltmek, yüceltmek, birini bir mevkiye çıkarmak, paye vermek, bir şeyi arz etmek, sunmak, birini yargılaması için kâdî'ya arz etmek anlamlarına gelen re-fa-a kökü¹² (re-fa-a yerfe'u ref'an)¹³ çeşitli formlarıyla Kur'an'da da geçmektedir. Pek çok Kur'an ayetinde geçen re-fe-a

³ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh* (thk. Ahmed Abdülğaffar Attâr), Beyrut 1984, "Sa-a-de" md.; Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcû'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Beyrut 1994, "Sa-a-de" md.; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'arab*, Beyrut 1994, "Sa-a-de" md.

⁴ Bkz. Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs*, "Sa-a-de" md.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, "Sa-a-de" md.

⁵ Fâtır, 35/10.

⁶ Âl-i İmrân, 3/153.

⁷ En'âm, 6/125.

⁸ Cîn, 72/17.

⁹ Müddessir, 74/17.

¹⁰ Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6; Kehf, 18/8,40.

¹¹ Kelimenin Kur'an'daki kullanımları için bkz. Râğib el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzî'l-Kur'an* (thk. Safvân Adnan Dâvûdî), Dimeşk 1997. (Sa-a-de) md.

¹² Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs*, "re-fa-a" md.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, "re-fa-a" md.

¹³ Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs*, "re-fa-a" md.; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, "re-fa-a" md.

kökü bu ayetlerde derecelerde terfi etmek¹⁴, Hz. İsa'nın yükseltilmesi (râfi'uke)¹⁵, cennet döşeklerinin yüksek olması (merfûatin)¹⁶, vahiy sayfalarının yüce olması (merfûatin)¹⁷, Yusuf'un anne babasını tahta çıkarması (re-fe-a)¹⁸, göklerin yükseltilmiş olması (re-fe-a)¹⁹, Tur dağının İsrail oğullarının üzerine yükseltilmesi (refa'nâ)²⁰, binanın temellerinin yükseltilmesi (yerfe'u)²¹, sesin yükseltilmesi²², Sâlih amelin yükselmesi yahut yükseltilmesi²³ anlamlarında kullanılmıştır.²⁴ Kelimede temellerin yükseltilmesi, dağın yükseltilmesi gibi maddî anlamda gözüken yükseltme manası da vardır. Ancak bu örnekler üzerinde düşünüldüğünde görülür ki bu yükseltmelerin manevî boyutu da vardır. Zira birinde Kutsal Ka'be'nin temellerinin yükseltilmesi, diğer kullanımda ise mucize olarak Tûr dağının bir anlık yükseltilmesi söz konusu edilmektedir. Hz. Yusuf'un anne babasını tahta çıkartmasında da manevî bir terfi olduğu açıktır. Dolayısıyla kökte manevî bir yükseltme/yüceltme manasının ağır bastığını söyleyebiliriz. Konumuz olan ayette de sâlih amellerin Allah'a yükselmesi yahut hoşgüzel sözü sâlih amellerin yükseltilmesi yahut da sâlih amelin sahibini yükseltmesi anlamlarında da kelimenin manevî bir yükseltme için kullanıldığını ifade edebiliriz. Bu anlamda *re-fa-a* kökünün anlam açısından üzerinde durduğumuz ayette geçen "izzet isteyen kimse bilsin ki, izzet, bütünüyle Allah'ındır." Mealindeki kısmıyla oldukça ilgili olduğu görülmektedir. Sanki burada şöyle bir mesaj verilmektedir: İzzet, şeref, güç, kuvvet isteyen kimse iyi bilsin ki, izzet bütünüyle Allah'ındır. Dünyada da O'nundur, ahirette de. Dünyada da ahirette de izzet isteyen Allah'a kul olsun ve izzetin

¹⁴ Bakara 2/253; En'âm, 6/83, 165; Yusuf, 12/76; Ğâfir, 40/15; Zuhuruf, 43/32; Mücadele, 58/11; İnşirâh, 94/4.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/55, Nisâ, 4/158.

¹⁶ Vâkıa, 56/34.

¹⁷ Abese, 80/14.

¹⁸ Yusuf, 12/100.

¹⁹ Ra'd, 13/2; Rahmân, 55/7; Nâziât, 79/28.

²⁰ Bakara, 2/63, 93; Nisa, 4/154.

²¹ Bakara, 2/127.

²² Nûr, 24/36; Hucurât, 49/2.

²³ Fâtır, 35/10.

²⁴ Kelimenin Kur'an'daki kullanımları için bkz. Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'an (İslâhu'l-vücûh ve'n-nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm)*, (thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehl), Beyrut 1985 "re-fa-a" md.;; Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, "re-fa-a" md.

yegâne kaynağına yönelsin. Allah'tan başkalarına kullukta izzet ve şeref arayan bilsin ki, izzet tümüyle Allah'ındır. İzzet ve şerefi arayan Allah'a itaatle izzeti hak etsin. İzzet ve şerefi arayan tevhid inancı üzere bulunsun, Salih amel işlesin ki böyle yapmakla Allah onu yükseltsin (*yerfe'uhü*) ve izzetli kılsın.

el-Kelimü't-Tayyib

Güzel-hoş söz anlamına gelen *el-kelimü't-tayyib* ise, tefsirlerde, kelime-i tevhid, güzel akideden sadır olan tevhid, tahmîd (el-hamdülillah), tesbîh (sübhanellâh), tekbîr (Allahü ekber), temcîd, (Allah'ın şanını yüceltip O'nu ta'zim etmek), Allah'ı zikretmek, iyiliği emredip kötülüğü yasaklamak, dua, istiğfar, Kur'an, aklın kabul edip reddedemeyeceği güzellik vb. şeklinde yorumlanmaktadır.²⁵ İbnü'l-Arabi (543/1148) bu görüşleri saf bir inançtan hasıl olan tevhid, sünnete uygun olan şey, kula ait olmayıp sadece Allah'a ait olan şeyler olmak üzere üç noktada toplamaktadır.²⁶

el-Kelimü't-tayyib'e müfessirler tarafından daha çok kelime-i tevhid (*Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah*) anlamı verilmiştir. Birçok müfessirin söz konusu ifadeye verdiği ilk anlam budur.²⁷ Bununla birlikte *el-Kelimü't-tayyib*'e verilen dikkat çekici bir anlam da, "saf bir inançtan hâsıl olan tevhid"²⁸dir. Bunun yanında Allah'ı anma ve yüceltme manası içeren her türlü tesbih, tehlil, Kur'an tilâveti, dua, istiğfar vb. sözleri kapsadığı ifade edilmiştir.²⁹ *el-Kelimü't-tayyib* in çoğul olarak gelmesi de kapsamının geniş olduğunu gösterir.³⁰ Ayrıca bazı müfessirler tarafından *el-kelimü't-*

²⁵ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyî'l-Kur'an*, (thk. Ahmet Muhammed Şakir) Beyrut 2000,XX,445; Zemahşerî, Ebu'l-Kâsim Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, Beyrut, ty., III, 302-303; Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, *Meâlimü't-Tenzîl*, (thk. Muhammed Abdullah Nemr ve arkadaşları) Riyad 1997,VI,414; İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebû'l-Ferec Abdurrahmân, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, (thk. Muhammed b. Abdurrahman Abdullah), Beyrut 1987,VI,248-249 ; Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtihu'l-ğayb)*, Beyrut ty., XXVI, 8-9; İbn Cüzeyy, Muhammed b. Ahmed, *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*, (thk. Rıza Ferec el-Hemâmî), Beyrut 2003, III, 285.

²⁶ İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Mısır ty., IV,1605.

²⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III,302-303; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVI, 8-9; Neseî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, İstanbul 1984. (*Mecma'ut-tefâsîr içerisinde*),V, 178.

²⁸ Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed B. Ahmed, *El-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1965, XIV, 329.

²⁹ Karaman, Hayrettin; Çağrırcı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadrettin; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara 2007, IV,454.

³⁰ Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, V, 178.

tayyib in anlamının belirli sözlerle sınırlandırılmasının doğru olmadığı dile getirilerek, Allah'ı zikretme, iyiliği emredip kötülükten sakındırma, hayrı öğretip insanları hayır işlemeye teşvik etme, dünya ve ahirette faydalı olacak şeyleri öğretme gibi "iyi, temiz, güzel, hoş" vasfına uyan her sözün, bu ifadenin kapsamına girdiği belirtilmiştir.³¹ Bu meyanda Râzî(606/1209) özetle şunları söyler: Ayetteki, *el-kelimü't-tayyib* den kasıt, "Lâilâhe illallah" dir. Bunun yanında, "Sübhânellâh", "ve'l-hamdülillâh", "ve lâ ilâhe illallahü", "vallahu ekber", "tebârekâllahu" olduğu söylenmiştir. Tercihe şayan olan ise, bunun Allah'ı zikir, yahut nasihat ve ilim gibi Allah için olan her kelime manasına olmasıdır. Böyle olan her söz, Allah'a yükselir.³² Tüm bu açıklamalarla birlikte *el-kelimü't-tayyib*'in öne çıkan anlamı "kelime-i tevhid ve saf bir inançtan hâsıl olan tevhid" anlamıdır.

Ayette (*ileyhi yasadü'l-kelimü't-tayyibü ve'l-amelü's-sâlihü yerfe'uhü*) önce *güzel-hoş söz/el-kelimü't-tayyib*'in zikredilmesi, eylemlere değer kazandıran şeyin niyet ve iman olduğunu gösterir. Zira Kur'an, imansız yapılan eylemlerin Allah katında değersiz olduğunu söyler.³³ Bir gönül ve dil eylemi olan iman doğrudan Allah'a yükselir, diğer eylemler ise iman ve niyetle dolaylı olarak O'na yükselir. Ancak Allah'a yükselecek olan güzel-hoş söz kuru bir söylem değildir. İçi sâlih amelle doldurulmuş, varlığı ortaya konmuş bir söylemdir. Kelime-i tayyibe'nin amel-i sâlihten önce zikredilmesinin sebebi ile ilgili olarak Râzî (606/1209) özetle şunları söyler: "Söz daha kıymetlidir. Çünkü insanın diğer canlılardan farklı olan yönü, konuşmasıdır. Amel ise, hem insanda, hem diğer canlılarda müşterek olarak bulunan hareketlerden ibarettir. Kıymetli kimse, padişahın kapısına vardığında geri çevrilmez, engellenilmez. Fakat böyle olmayan kimse, oraya gidecek yolu ancak birtakım taleplerle (isteklerle) elde eder. Bunun böyle oluşunun delili şudur: Kâfir, şahadet kelimesini (tevhidi) içinden gelerek söylerse, dünya ve âhîret azabından kurtulur. Yok eğer zahiren, sırf diliyle söylerse, hem kendi canını, malını, kanını ve hem de çoluk-çocuğunu ve ailesini dünyada (müslümanlar karşısında) kurtarmış olur. ...Bu hususta yapılabilecek bir başka izah da şöyledir: Kalb esastır. Hz. Peygamber (s.a.v) de '*Dikkat edin, insanın bedeninde bir et parçası var. O iyi oldu mu bütün beden iyi olur. O bozuldu mu bütün beden*

³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III,302-303; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul ty.,V,295; Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV,454.

³² Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVI,8-9.

³³ Kehf, 18/104-195.

bozulur. Dikkat edin, işte bu kalbdır³⁴ buyurmuştur. Kalbteki şey (niyet ve inanç) ise, ancak dil ile ortaya konur. Dilde olanın doğruluğu ise, kişinin fiili ile anlaşılır. O halde söz, fiilden ziyade kalbe yakındır. Baksana insan, konuştuğu herşeyi, kalbinden (aklından) konuşur. Ama fiillerini, meselâ sakalıyla-bıyığıyla oynaması gibi bazan kalbinden kaynaklanmaksızın (bir tik olarak) yapar; Bir de uyuyan kimse, birtakım hareketler yapar ve genelde çok nâdir durumlar hâriç, uykusunda, bahsettiğimiz gibi sözün kalbe bağlı olması sebebiyle, konuşmaz. Ama hareketler böyle değildir. O halde söz fiilden kıymetlidir.”³⁵

Kelime-i tayyib, İbrahim suresi 24. Ayette de aynı anlamda “kelimeten tayyibeten” şeklinde şöyle geçmektedir: “Allah’ın, hoş bir sözü (kelimeten tayyibeten); kökü sağlam, dalları göğe doğru olan, Rabbinin izniyle her zaman meyve veren hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun? İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara misal gösteriyor. Çirkin bir söz de, yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.”³⁶

Bu ayette imanı yani kelime-i tevhîdi ifade eden “güzel söz”, kökü yerin derinliklerine sağlam bir şekilde yerleşmiş, gövdesi ve dalları gökyüzüne doğru yükselmiş, her zaman meyve veren bir ağaca benzetilmektedir. Bu ağaç her zaman nasıl Allah’ın izniyle meyve verip faydalı oluyorsa, “kelime- tevhîd” de o şekilde faydalıdır. “Kelime- tevhîd” müminlerin kalplerine yerleşip kökleşince onların davranışlarını etkilemektedir. İmanın ürün ve meyveleri müminlerin üzerinde salih amel olarak görülmektedir. İmanın kalplerine yerleşip kökleştiği kimseler Allah’a karşı kulluk görevlerini yerine getirmeye çalıştıkları gibi, ilim, irfan ve güzel işleriyle de insanlık için daima faydalı olmaya gayret ederler. Buna göre Mümin, kökü sağlam, sürekli meyve veren bir ağaç gibidir. Onun meyveleri mesabesinde olan sâlih amelleri sürekli semaya yükselir. Kâfir de yerden koparılıp atılan bir ağaç gibidir. Kuru ve ölü bir ağaç. Ne gölgesinden istifade edilir, ne de meyvesinden. Ondan ne güzel bir söz sadır olur, ne de sâlih bir davranış.³⁷ Diğer taraftan ağacın diri kalması için nasıl sulanıp budanması gibi bakıma ihtiyacı varsa, kalpteki imanın da zayıflayıp yok olmaması için faydalı ilim, güzel amel, zikir ve tefekkürü yani onlarla beslenmeye ihtiyacı vardır. 38

³⁴ Buhari, İman, 39.

³⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVI,8-9.

³⁶ İbrâhim, 14/24-26

³⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VI,248-249.

³⁸ Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV,454.

Salih Amel

Sözlükte iyi, faydalı, değerli anlamına gelen *sâlih amel*, İslami ilimler terminolojisinde ise şöyle tanımlanmaktadır: "(Salih amel), dinin yapılmasını emir veya tavsiye ettiği, iyi, doğru, faydalı ve sevap kazanmaya vesile olan işler"dir.³⁹ Sâlih ameller fıkıh literatüründe genellikle farz, vacip, sünnet, müstahap veya mendup şeklinde bölümlere ayrılır. Dinin yapılması ya da yapılmaması yönünde hüküm koymadığı mubahlar ise işlenmesinde güdülen maksat ve niyet ile salih amel olabilir.⁴⁰ Yani içerisinde isyan olmayan, haram karışmayan, kötü ve zarar niteliği taşımayan her hareket güzel bir niyetle ibadet ve salih amele dönüşebilir. Mesela trafikte seyreden sürücülere ve araçlara zarar vermesini önlemek amacıyla, bir müminin trafiğin akışına zarar verecek maddeleri yoldan uzaklaştırması salih amel kapsamına girer. Yine mümin bir kişinin başkalarına muhtaç bırakmamak için ailesinin geçimini temin etme maksadıyla koşuşturması da, helalinden kazanıp getirdiklerini çoluk çocuğuna ikram etmesi de ibadet ve salih amel kapsamı içerisinde değerlendirilebilir.⁴¹ Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde iman ve amel-i sâlih, bunlarla birlikte bazı ayetlerde âhîret inancı yanyana zikredilerek amel-i sâlihin faydası ve gerekliliği, kötü amelin zararı ve yanlışlığı üzerinde ısrarla durulmuş, müslümanlar her fırsatta iman ve amel-i sâlihe teşvik edilmiştir.

Kur'an'a göre insanın ve yeryüzünün yaratılış gayesi onun salih amel işlemesidir: Konuyla ilgili iki ayet şöyledir: "*İnsanların hangisinin daha iyi iş işlediğini ortaya koyalım diye, yeryüzünde olan şeyleri, yeryüzünün süsü yaptık.*"⁴² "*Hanginizin daha iyi iş işlediğini belirtmek için, ölümü ve dirimi yaratan O'dur. O, güçlüdür, bağışlayandır.*"⁴³

Yorumsal İçerik

Ayetin *إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ* cümlesi bütün müfessirler tarafından "O'na ancak güzel sözler yükselir." şeklinde anlaşılmıştır. Bu kısımda müfessirler arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak *وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ* cümlesi üzerinde müfessirler birbirinden farklı değerlendirmeler de bulunmuşlardır. Bu kısım müfessirler tarafından şu dört şekilde yorumlanmıştır:

³⁹ Uludağ, Süleyman, "Amel", *DİA*, İstanbul 1991, III,13.

⁴⁰ Uludağ, "Amel", *DİA*, III,13.

⁴¹ Toksarı, Ali, "Amel", *İslami Kavramlar*, Ankara 1997, 56.

⁴² Kehf, 18/7.

⁴³ Mülk, 67/2.

1- Öznenin kelime-i tayyib/güzel söz, tümlecın sâlih amel olması; buna göre anlam şöyledir: *Sâlih ameli, hoş-güzel söz yüksel-tir.*⁴⁴ Bu görüş Şehr b. Havşeb'den rivayet edilmiştir.⁴⁵ Nesefî (710/1310) "Allah ancak muvahhid'in amelini kabul eder" diyerek bu anlamı vermektedir.⁴⁶ Ömer Nasûhi Bilmen (ö.1971) ve Mehmet Vehbi Efendi (ö.1949) de sözkonusu kısmı bu yönde tefsir etmişlerdir.⁴⁷ Mealin böyle olması durumunda cümlelin izahı şöyle olur: Tevhide dayanmayan herhangi bir eylemin hiç bir değer ve anlamı yoktur. İyi işlerin Allah katında değer bulması ancak sağlam bir imana bağlıdır.⁴⁸ Kelime-i tevhidi benimsemeden yapılan iyi işler Allah'ın yanında yükselmez. Nitekim Allah, yaptıkları iyi işleri tevhîd üzerine bina etmeyenlerin tüm yaptıklarının boşa gittiğini şu ayetlerde açıkça beyan etmiştir:

*"Onların dünya hayatında, çalışmaları boşa gitmiştir, oysa onlar güzel iş yaptıklarını sanıyorlardı. Bunlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Bu yüzden eylemleri boşa gitmiştir. Kıyamet günü Biz onlara değer vermeyeceğiz."*⁴⁹

*Kim (İslâmî hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, ahirette de ziyana uğrayanlardandır.*⁵⁰

*Allah'a ortak koşanlar, kendi kâfirliklerine bizzat kendileri şahitlik ederken, Allah'ın mescitlerini imar etmeye layık değildirler. Onların bütün işleri boşa gitmiştir. Ve onlar ateşte ebedî kalacaklardır.*⁵¹

(Ey müşrikler!) Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ı onarmayı, Allah'a ve ahiret gününe iman edip de Allah yolunda cihad edenlerin imanı ile bir mi tutuyorsunuz? Hâlbuki onlar Allah katında eşit değillerdir. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdir-

⁴⁴İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VI,248-249; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVI, 8-9; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, V, 178. Ayrıca bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III,302-303;

⁴⁵ Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 329.

⁴⁶ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, V, 178.

⁴⁷ Mehmet Vehbi Efendi, *Hülâsâtü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, İstanbul 1968, XI, 4560-4561; Bilmen, Ömer Nasûhi, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul 1964, VI,2890-2891.

⁴⁸ Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 329; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, V, 178.

⁴⁹ Kehf, 18/104-195.

⁵⁰ Mâide, 5/53.

⁵¹ Tevbe, 9/17.

erdirmez.⁵²

Ayetlerde üzerinde durulan, inanmayanların çalışmalarının boşa gideceği ifadesi, onların Müslümanlar aleyhinde yaptıkları çalışmaların bu dünyada başarısız kalıp hedefine ulaşmayacağı, yaptıkları iyiliklerin ahirette bir yararının/sevabının olmayacağı, bu iyiliklerinin onların şirk ve küfürlerinin üstünü örtmeye yetmeyeceği ve sonuçta yaptıklarının Allah katında herhangi bir değerinin olmayacağı şeklinde anlaşılmıştır.

2- Öznenin *sâlih amel*, tümlecin *kelime-i tayyib* (güzel sözler) olması; buna göre anlam şöyledir: *Sâlih amel, hoş-güzel söz yükseltir.*⁵³ Birçok müfessir ayeti bu anlamda yorumlamışlardır. İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Mücahid, Katade, Ebu'l-Aliye ve ed-Dahhak'ın görüşü budur.⁵⁴ "Kuvvetli görünen görüş şudur" diyerek bu görüşü tercih eden Kurtubî (671/1272) söz konusu anlamla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Salih amel güzel sözün kabul edilmesi için bir şarttır. Nitekim şöyle bir rivayet de gelmiştir: Kul samimi bir niyet ile *lâ ilahe illallah* diyecek olursa, melekler onun amelini bakar. Şayet ameli onun sözüne uygun ise her ikisi birlikte yükselir. Eğer ameli aykırı ise amelinden tevbe edinceye kadar sözü askıda kalır."⁵⁵ ⁵⁶ Çağımız müfessirlerinden Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö.1942) da tefsirinde sözünü ettiğimiz kısmı bu anlamda yorumlamaktadır.⁵⁷ Aynı şekilde Süleyman Ateş de, "Asıl kuvvetli mana ise, iyi sözü yükselten şeyin, güzel amel olduğudur." diyerek bu görüşü tercih eder.⁵⁸ Bu anlama göre *وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ* daki cümlede geçen *yer-fe-u-hü* deki zamir "güzel söz"e ait olur.

Mealın böyle olması durumunda cümlenin izahı şöyle olur: Söz, eyleme vurulur, eğer söz eylemle uyuyorsa kabul edilir; uyuymazsa reddedilir. Tüm güzel ve hoş sözlerin Allah'ın yüce katına yükselip makbul ve geçerli olabilmesi ise, bunları doğrulayacak *sâlih* amellerle birlikte yapılmasına bağlıdır. *Sâlih* amel olmazsa, ne kelime-i tevhîdin, ne tesbihin, ne tahmidin, ne duanın, ne istiğfarın, ne de bir başka güzel sözün bir anlamı kalır. Çünkü güzel söz-

⁵² Tevbe, 9/19 Ayrıca bkz. Tevbe, 9/69; Yunus, 11/16; Muhammed, 47/1, 8, 28, 32.

⁵³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 302-303; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 329; İbn Cüzeyy, *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*, III, 285.

⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 329.

⁵⁵ Yakın manada olmak üzere: İbn Mâce, İman, I, 350.

⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 329.

⁵⁷ Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971,VI, 3980.

⁵⁸ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul ty.,V,295.

leri, Allah katında anlamlı ve geçerli kılan, sâlih ameldir, onu gereği gibi yaşamaktır. İzzet de ancak bununla elde edilebilir. Yoksa tembellik, miskinlik, şeytanlık ve kötülüklerle izzete erişilmez.⁵⁹

3- Öznenin *Allah*, tümlecin *sâlih amel* olması; buna göre anlam şöyledir: Sâlih ameli, Yüce Allah yükseltir ve kabul eder.⁶⁰ Bu durumda Fâtir suresi 10. ayetin (*ileyhi yasadü'l-kelimü't-tayyibü ve'l-amelü's-sâlihü yerfe'uhü*) kısmındaki *ileyhi yasadü'l-kelimü't-tayyibü* (*O'na güzel sözler yükselir*) başlıbaşına tam bir cümledir. Yani cümle burada bitmiştir. Yeni bir cümle başlamaktadır. O da, *ve'l-amelü's-sâlihü yerfe'uhü* (sâlih amele gelince Onu da Allah yükseltir) cümlesidir.⁶¹ Muhammed Esed (1992), Suat Yıldırım ve Kur'an Yolu adlı tefsiri hazırlayan heyet de bu anlamı vermişlerdir.⁶² Mealinde bu anlamı tercih eden Suat Yıldırım, konu ile ilgili şunları söyler: "Güzel söz doğrudan Allah'ın katına çıkar. Amel-i salih ise Allah'ın onu yükseltmesine bağlıdır."⁶³

4- Öznenin *salih amel*, tümlecin *salih amelin sahibi* olması; buna göre anlam şöyledir: Amel-i Salih, amilini yükseltir.⁶⁴ Bu anlamla ilgili olarak şu açıklama yapılabilir: Salih amel sahibini yükselttiğinden kula şeref ve izzet verir. Bu durumda izzeti isteyen kimsenin, Salih amel işlemesi gerekir. Zira izzet elde etmek gurur, tembellik, şeytanlık ve kötülüklerle değil hem sözde, hem de işte ortaya çıkan itaatla olur.

Değerlendirme ve Sonuç

Fâtir suresi 10. Ayette geçen "*O'na güzel sözler yükselir, o sözler de yararlı işi yüceltir/o sözleri de yararlı iş yüceltir. (ileyhi yasadü'l-kelimü't-tayyibü ve'l-amelü's-sâlihü yerfe'uhü)*" kısmı ile ilgili yapılan bu yorumlardan sonra şöyle bir değerlendirme yapabiliriz. Aslında yapılan yorumların her birinin güçlü dayanakları bulunmaktadır. Bu sebeple olacak ki söz konusu cümle ile ilgili yorum yapanların kesin ifadelerden kaçındıkları ve tercih noktasında da zorlandıkları görülmektedir. Ancak şunu söylemeliyiz ki burada

⁵⁹ Bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3980.

⁶⁰ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, III,302-303; İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr*, VI,248-249; Kurtûbi, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 329; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, V,178; İbn Cüzeyy, *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*, III, 285.

⁶¹ Kurtûbi, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 329.

⁶² Bkz. Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı, Meâl-Tefsir*, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 1996); I, 887; Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV,454.

⁶³ Bkz. Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, IV,454.

⁶⁴ Kurtûbi, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIV, 329. Duman, *Beyânu'l-Hak*, I,345.

geçen *el-kelimü't-tayyib* ifadesine verilen anlam önemlidir. Bu ifadenin *kelime-i tevhid*, *saf bir inançtan hâsıl olan tevhid* şeklinde yorumlanması halinde, öznenin *kelime-i tayyib/güzel söz*, tümlecin *sâlih amel* olması, yani anlamın "sâlih ameli, hoş-güzel söz yükseltir."⁶⁵ şeklinde verilmesi kanaatimizce daha isabetli olsa gerekir. *El-kelimü't-tayyib* ifadesinin "iyi, temiz, güzel, hoş" vasfına uyan her sözü kapsadığı şeklinde yorumlanması halinde ise, öznenin *sâlih amel*, tümlecin *kelime-i tayyib* (güzel sözler) olması, yani o zaman anlamın "sâlih amel, hoş-güzel sözü yükseltir." şeklinde verilmesi daha isabetli olacaktır. Yukarı da da belirttiğimiz üzere *el-kelimü't-tayyib'e* müfessirler tarafından daha çok kelime-i tevhid (*Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah*) anlamı verilmiştir. Birçok müfessirin söz konusu ifadeye verdiği ilk anlam budur.⁶⁶ Bu açıdan diğer anlamlara göre öznenin *kelime-i tayyib/güzel söz*, tümlecin *sâlih amel* olması tercih edilebilir. Bu durumda anlamın da "sâlih ameli, hoş-güzel söz yükseltir."⁶⁷ Şeklinde olması, öne çıkarılabilir.

Netice itibarıyla ayet ile ilgili yorumlardan da anlaşılacağı üzere sâlih söz ile sâlih amel arasında çok sıkı bir ilişki olduğu ortadadır. Bir amel, sâlih bir niyete, sağlam bir inanca dayanmıyorsa makbul değildir. Sâlih amelle doğrulanmayan hiçbir akidenin de Allah katında bir geçerliliği olmaz. Diliyle tevhidi söylediği halde, eylemleriyle Allah'a baş kaldıran kimselerin dilleriyle söylediklerinin bir anlamı yoktur. Tevhidi söylemeyenlerin yaptıkları eylemlerde de bir hayır yoktur. Amel imanın bir parçası değilse de, amel imanın altyapısıdır, göstergesidir, meyvesidir. Allah yaptıkları iyi işleri tevhid üzerine bina etmeyenlerin tüm yaptıklarının boşa gittiğini şu ayette açıkça beyan etmiştir: "*Onların dünya hayatında, çalışmaları boşa gitmiştir, oysa onlar güzel iş yaptıklarını sanıyorlardı. Bunlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Bu yüzden eylemleri boşa gitmiştir. Kıyamet günü Biz onlara değer vermeyeceğiz.*"⁶⁸

Özetleyecek olursak, amelin imandan bir cüz olup olmadığı tartışması bir yana, söz ve eylem, iman ve amel arasında ayrılmaz

65 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VI,248-249; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVI, 8-9; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, V, 178. Ayrıca bkz. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, III,302-303;

66 Zemaşerî, *el-Keşşâf*, III,302-303; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVI, 8-9; Neseî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, İstanbul 1984. (*Mecma'ut-tefâsîr içerisinde*),V, 178.

67 İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VI,248-249; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXVI, 8-9; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, V, 178. Ayrıca bkz. Zemaşerî, *el-Keşşâf*, III,302-303;

68 Kehf, 18/104-195.

bir ilişki bulunmaktadır. Kur'ân'ın hedeflediği iman adamı, hem iyi/güzel/doğru/hak sözün adamıdır; hem de iyi/güzel/yararlı eylemin adamıdır. Kur'ân adamı için, iyi/güzel söz sahibi olarak kalmak da eksiklikler; iyi/güzel sözü söylemeden iyilikleri yapmak da eksikliklerdir. Esas olan gönül-dil-kalp birlikteliğinin olmasıdır. Kalpte kökleşen, içselleştirilen iman, dil ile en güzel şekilde ifade edilmesi ve iman eyleme dönüştürülmesidir. Zira eyleme dönüşen iman iktidar sahibi olan makbul imandır. Öteki ise iktidarsız/pasif iman olup her ân sahibini terk edebilir.